

nal – executive service with a high level of psychological readiness for change are distinguished by the greater severity of resourcefulness components, such as success, faith in goodness, self-realization in the profession, responsibility, knowledge of own psychological resources, and resilience components such as adaptation and self-development.

At the same time, in the group with low level of psychological readiness for change are distinguished by the greater severity of resourcefulness component such as creativity. The results obtained in the study can be used to develop programs for psychological support of the professional activities of the staff of the Criminal-Executive Service at the stage of its reformation.

Key words: *employees of the Criminal – Executive Service, professional activity, psychological readiness, psychological readiness for change, resilience, resourcefulness.*

Стаття надійшла 21 грудня 2018 р.

УДК 321.64:159.923]:34(47+57)

**О. В. Ряшко,
Л. О. Остапенко,
І. М. Коваль**

СТАЛІН: ТВОРЕЦЬ ТОТАЛІТАРНОЇ СИСТЕМИ. ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ І ДІЯЛЬНОСТІ ТИРАНА (до 80-річчя «Великого терору» в СРСР)

Розглянуто діяльність Й. Сталіна як творця тоталітарної системи в СРСР і його морально-психологічну характеристику. Вказано, що в історії колишнього Радянського Союзу 1937–1938 рр. ХХ ст. були трагічними роками «Великого терору», під час якого фізично знищено мільйони невинних радянських громадян.

Зазначено, що безжална тоталітарна система морально та психологічно калічила колишніх громадян імперії, на всій території країни панував тотальний страх.

Організатором терору і геноциду проти власного народу був Й. Сталін, чиє ім'я, указував відомий американський історик Р. Такер, ввійде в історію як «символ тиранії». Досягнувши необмеженої, неконтрольованої влади, диктатор створив жорстокий, антиправовий, антигуманний, антинародний тоталітарний режим, який слугував його цілям та інтересам.

Ключові слова: *тоталітарний режим, тиранія, геноцид, влада, мораль, психологія особистості, злочин, жорстокість, страх, підозрілість, діяльність, психологічні відхилення.*

Постановка проблеми. З-поміж найтрагічніших подій в історії народів Європи ХХ ст. був геноцид проти власного народу з боку сталінського тоталітарного режиму, організатором і керівником якого був Й. Сталін. Він увійшов у історію як диктатор, що був позбавлений будь-яких моральних норм, сумління, совісті, співчуття.

Значну роль у його антиправовій, антигуманній діяльності відігравав суб'єктивний фактор, психічний стан його особистості. Він був психічно хворою людиною, для якої влада й володарювання були єдиною морально-психологічною цінністю і котрий для зміцнення своєї влади й створення особистого культу, культу вождя «батька всіх народів», створив і активно використовував засоби для знищення мільйонів неповинних людей.

Стан дослідження. З-поміж учених, які аналізували деякі аспекти морально-психологічної діяльності Й. Сталіна та створеного ним тоталітарного режиму, є такі зарубіжні дослідники, як А. Антон-Овсієнко, Л. Берковіц, А. Бушков, В. Бондіані, А. Ваксберг, Р. Геллеті, Д. Зіглер, В. Кудрявцев, Ж. Медведєв, Р. Медведєв, Р. Конквест, С. Мельгунов, Р. Такер, О. Тепляков, О. Трусов. Вони опрацювали чималу джерельну базу, зокрема й розсекречені архівні документи.

Серед вітчизняних дослідників, які описували головні аспекти тоталітарного режиму та політичних репресій, варто виокремити В. Бадрака, О. Бажана, І. Біласа, Т. Воронську, В. Золотарьова, О. Лисенка, Й. Надольського, В. Нікольського, В. Сергійчука, Ю. Сороку, В. Трофимовича, Ю. Шаповала, М. Шитюка.

Незважаючи на доволі ґрунтовну джерельну базу, історія морально-психологічного стану Й. Сталіна і створеного ним тоталітарного режиму та його трагічні наслідки є надзвичайно актуальною і, по суті, не вичерпною, проте, на жаль, вона не достатньо висвітлена в літературі.

Метою статті є дослідження морально-психологічного стану Й. Сталіна як результат геноциду та репресій 1937–1938 рр. у його політичній діяльності.

Виклад основних положень. Після Жовтневого перевороту 1917 р., коли до влади в колишньому СРСР прийшли більшовики, яких очолив В. Ленін, розпочалась і діяльність Й. Сталіна (1879–1953).

Й. Сталін керував радянською державою приблизно тридцять років. Без перебільшення, в світовій історії майже немає осіб, які б під час свого володарювання свідомо, методично знищували мільйони своїх громадян.

В історії колишнього Радянського Союзу 1937–1938 рр. ввійшли як трагічні роки «Великого терору». Створена диктатором безжална тоталітарна система не тільки знищувала, а й морально і психологічно створювала атмосферу тотального страху, на ґрунті якого поширювалися агресія, злоба, ненависть, підозрілість, доноси й інші негативні явища. Це був період шоку, психічного запаморочення, тобто морально-психологічного каліцтва радянських людей.

Ким був Й. Сталін? Якими моральними, психологічними якостями він володів? Як йому вдалося досягти вершин політичного Олімпу? Чому тиран свідомо знищував, отримуючи насолоду від мук своїх жертв? Зрозуміло, що ці й інші питання виникають під час аналізу його діяльності.

Учені-психологи дійшли висновку, що Й. Сталін був параноїком. Психологія характеризує параноїків як осіб, що схильні до формування так званих надтоцінних ідей, вони заповнюють психіку параноїка і впливають на їхню поведінку. Найважливішою і надтоцінною ідеєю параноїка переважно є думка про особливе значення його особистості. Відповідно до цього, головними рисами психіки людей із параноїдальним характером є егоїзм, постійне самозадоволення і надмірна зарозумілість, самозакоханість (нарцисизм).

Дійсність має для них значення й інтерес лише тоді, коли стосується їх, усе, що не є для них цікавим і близьким до їхнього «Я», параноїки вважають таким, що не заслуговує на їхню увагу. Всіх людей, із якими вони спілкуються або мають справу, оцінюють виключно в контексті ставлення до їхньої діяльності та слів; вони не пробачають ні байдужості, ні незгоди з ними. Той, хто не згідний із параноїком, хто має іншу думку, в гіршому разі є дурною людиною, що недостойна на його увагу, а у гіршому – особистим ворогом.

У Й. Сталіна був чітко виражений параноїдальний синдром (від грецької *paranoia* – божевілья). Цей синдром характеризується «стійкою невинуватою підозрою і недовірою. Особи з цим синдромом гостро реагують на критику. Для них характерна надмірна підозра та заздрість» [1, с. 545].

Діагноз «параноя» Й. Сталіну першим поставив видатний невропатолог В. Бехтерев, який у грудні 1927 р. заявив: «У Й. Сталіна типовий випадок важкої параної» [2, с. 120].

Згодом діагноз «параноя» поставлено Й. Сталіну кремлівськими лікарями Д. Плетньовим і Л. Левіним, яких розстріляли за такі висновки.

Наслідком психологічного стану вождя, його хворобливої підозри були багатомільйонні жертви, які давались Й. Сталіну легко, без мук сумління, адже він прагнув задовольнити своє бачення нерозумних

ідей, ним керував страх перед «ворогами» – це симптоми параноїдальної шизофренії.

Також підтверджує розлад психіки Й. Сталіна й так зване «кесарське божевілья» (манія переслідування), з вірою у свою вищість над усіма людьми і минулого, і сучасного. Жадова до влади і підкорення своїй волі та політичній стратегії підштовхувала Й. Сталіна до злочину. Наведемо приклад його злочинної діяльності, один із найжахливіших в історії – голодомор в Україні. «Чверть сільського населення – чоловіків, жінок і дітей – зазначав відомий американський дослідник Р. Конквест, – померли або помирили, а решта були настільки виснаженими, що не мали навіть сил ховати своїх родичів і сусідів. То був апогей «революції згори», – так Й. Сталін називав ці події, під час яких він разом зі своїми поплічниками придушував два елементи, що вважалися запеклими ворогами тодішнього режиму: радянське селянство загалом і український народ» [3, с. 5].

«Коли спалахнув голодомор 1932–1933 рр., – зазначає Р. Конквест, – Й. Сталін відмовився визнати факт його існування» [3, с. 10].

Виникає питання: що підштовхувало його до таких дій? Чим спричинена його поведінка?

Потрібно підкреслити, що найближче оточення Й. Сталіна, члени політбюро виявляли ініціативу в реалізації антигуманних, антиправових методів діяльності Й. Сталіна і теж вирізнялися жорстокістю. Як зазначає Р. Геллетлі, «вони вели криваву діяльність, вважали себе втіленням «партійності», моральності, вимогливості ... знання своєї справи та здорових нервів. Таке самозвеличення прикривало їх грубість та аморальність» [4, с. 180].

Варто зауважити, що свої жахливі, антиправові, антигуманні програми Й. Сталін один не міг реалізувати, йому потрібний був партійно-державний апарат, що цілком залежав від нього. Всі члени цього партійно-державного апарату панічно боялися тирана. Як влучно зазначає О. Сорокіна, це було так зване «ядро страхів, що неминуче призводить до залежності» [5, с. 17].

Дуже влучно характеристику вірним соратникам вождя (Л. Кагановичу, Г. Маленкову, В. Молотову, Л. Берії, В. Ворошилову та іншим) дав А. Антонов-Овсієнко. Виконуючи вказівки Й. Сталіна, «лише бажанням сліпо служити Й. Сталіну їхню поведінку пояснити складно. Вони навіювали страх перед кремлівською диктатурою, сподіваючись так зміцнити її та водночас піднятися при дворі» [6, с. 141].

Потрібно зауважити, що не тільки кар'єрні інтереси підштовхували їх до злочину, а й страх за своє життя. Коли Й. Сталін наказав

заарештувати дружин В. Молотова, М. Калініна, О. Поскребішева, брата Л. Кагановича, вірних своїх соратників, жоден із них не намілювався просити диктатора про помилування. «Тиран, – пише А. Козлов, – любив розказувати притчу про скорпіона, котрий якийсь жалібно просив жабу перевезти його через струмок, але під час переправи не утримався і смертельно поранив її. Роль жаби Й. Сталін відводив всім своїм попутникам і завжди розглядав їх тільки як тимчасових» [7, с. 192].

Учені-психологи довели, що особистість Й. Сталіна характеризується як нарцисична. Він володів перебільшеним почуттям власної важливості, власного «Я» [1, с. 431].

Психоаналітики не раз зауважували, що в Й. Сталіна був яскраво виражений нарцисизм, це виявлялося у його бажанні вишості. Він відчував себе неймовірно великим. Дослідник Роберт К. Такер, який написав найповнішу наукову психобіографію Й. Сталіна, зазначав, що він вважав себе генієм. Як і будь-який тиран, він був хворобливо психологічно підозріливою людиною.

Так, М. Хрущов, який багато років працював поруч із Й. Сталіним, згадував: «Він міг подивитись на кого-небудь і сказати: «Чому ти сьогодні не дивишся прямо?» або «Чому ти сьогодні відвертаєшся або уникаєш погляду мені в очі?». Така хвороблива підозрілість формувала в його характері та поведінці недовіру до відомих діячів партії, яких він тривалий час знав. Всюди і скрізь він бачив «ворогів», «лицемірів» і «шпигунів» [2, с. 121].

Якщо у диктатора виникала підозра стосовно своїх противників чи опонентів, він ретельно готувався, щоб першим завдати смертельного удару своїй жертві. Як зазначає відомий американський психолог Л. Берковіц, ця «агресивність означала порівняно стійку готовність реагувати агресивно в багатьох різноманітних обставинах. Вона може бути холодною та розрахованою дією, яка здійснюється навмисно і спрямована на те, щоб завдати шкоди жертві» [8, с. 47].

Психологічною ознакою його характеру була помста. В бесіді з Каменевим і Дзержинським, відомими державними діячами, 1923 р. Й. Сталін сказав: «Вибрати свого ворога, підготувати всі деталі удару, вгамувати спрагу жорстокої помсти і потім піти спати... Немає нічого солодшого в світі!» [2, с. 125].

Агресія і злість Й. Сталіна виявлялися в погрозах і залякуванні. Є його заява (мова оригіналу): «Каждый, кто пытается разрушить... единство социалистического государства, кто стремится к отделению от него отдельной части и национальности, он враг, заклятый враг

государства, народов СССР. И мы будем уничтожать каждого такого врага... мы будем уничтожать весь его род, его семью» [9, с. 233].

Прикладом жорстокості тирана є і його рішення стосовно сімей так званих «ворогів народу». Й. Сталін особисто продиктував і підписав рішення Політбюро: «Встановити і надалі такий порядок, згідно з яким усі дружини викритих ворогів народу... підлягають ув'язненню в табори щонайменше на 5–8 років» [10, с. 144].

У його хворобливій уяві вони об'єктивно могли безпосередньо допомагати своїм чоловікам у контрреволюційній діяльності. На думку тирана, репресії та послідовне переслідування не тільки дружин, а й їхніх батьків і дітей, слугуватиме наочним прикладом, могутнім засобом для «заякування всіх інших громадян держави, зміцнюючи у такий спосіб потрібну для тоталітарного режиму сферу страху та покорі» [10, с. 125].

Уся політико-державна діяльність Й. Сталіна відбувалася в умовах яскраво виражених невротичних конфліктів. Це була жорстока боротьба за владу, мистецтво подавлення і знищення своїх противників. Вождь був талановитим майстром інтриг, психологічного контролю над оточенням «з метою зняття з себе відповідальності, підвищення власної значимості» [11, с. 91].

Організований терор диктатором був пов'язаний із його психологічними комплексами і внутрішньою дисгармонією. Він діяв так, наче боявся, що будь-коли на політичному горизонті можуть виникнути яскраві особистості, могутні лідери, які здатні перевершити його. Й. Сталін обирає цілеспрямовану психологічно-стратегічну модель поведінки. Так, шляхом заякування диктатор, по суті, створив імперію страхіття та жаху. Він «вміло впливав не тільки на інстинкти свого найближчого оточення, а й усього народу, не залишив «жодних інших моделей поведінки, крім шанування і рабського благоговіння» [12, с. 203].

Й. Сталін відкрито насолоджувався приниженням і страхом свого найближчого оточення, спостерігаючи за їх психологічною поведінкою під час арешту їх близьких. Тиран не зупинявся навіть перед катуванням і розстрілом не тільки дружин, а й дітей своїх жертв.

Зміцнення своєї величності було для Й. Сталіна всім, «заради цього він відсунув на другий план сім'ю, всіх тих, хто щиро бажав бути його друзями. Й. Сталін приймав лестощі як подарунок і навіть налякав своєму оточенню, що він від них очікує їх» [12, с. 210].

Думку про своє оточення Й. Сталін формує так: «Істинний вождь приходиться до влади сам і оволодівши владою він зобов'язаний тільки собі. Не вони (оточення) вибрали його, а він їх обрав. Не вони

допомогли йому стати вождем, а він їх підняв до висот державної влади. Вони стали такими, бо були разом із ним» [13, с. 189].

Для досягнення своїх бажань майбутньому диктатору необхідно було психологічно звільнитися від норм суспільної моралі й застосувати насильство й агресію.

Мотиваційна сфера поведінки Й. Сталіна була спрямована на досягнення влади. Це була та система цінностей, що слугувала основою його життя.

Варто зауважити, що диктатор був схильним виставляти себе напоказ і мав велике бажання добиватись уваги з боку оточення й їх захоплення його геніальністю. Вождь був упевнений, що він на це має право, незважаючи на зовнішню безтурботність і байдужість. Й. Сталін любив демонструвати свою скромність, він постійно був занепокоєний тим, яке враження він склав у оточення. Критика його політичної діяльності й провалів в економіці викликали страшену лють, але зовнішньо він демонстрував холодне презирство. Тиран не кричав, не тупотів ногами. Він поводився спокійно, але в його чорній душі накопичувалася шалена ненависть до критиків і опонентів. Потрібно пам'ятати, що Й. Сталін був талановитим актором і прекрасно виконував різні ролі.

У цьому аспекті цікавими є спогади його доньки Світлани. Вона щиро визнавала, що її батько дійсно був під «владою залізної догматичної логіки, і якщо він підозрював добре відому йому людину, що вона «ворог» тут з ним відбувалась якась психологічна метаморфоза, повірити, що, скажімо, вона не ворог, а чесна людина, було для нього неможливо. У цьому і полягала вся його невблаганність і вся жорстокість його натури» [14, с. 75].

Так, наприклад, щоб зняти з себе відповідальність за вчинені злочини, він створює атмосферу міфів, зрозуміло для співвітчизників, що це справа й ініціатива керівників НКВС (Ягоди, Єжова та інших), а Й. Сталін про це нічого не знав. Деякі політико-державні рішення, які приймав диктатор, не піддаються не тільки науково-логічному обґрунтуванню, а й навіть здоровому глузду.

Як зауважують американські психологи Л. Хелл і Д. Зіглер, не існує людей, які б суто володіли раціональними якостями й не володіли ірраціональними [15, с. 42].

Як слушно зауважує відомий російський філософ Д. Волкогонов: «Дії Й. Сталіна інколи виглядають ірраціонально: «Складно пояснити, наприклад, якою-небудь політичною логікою різке ослаблення армії напередодні страшної війни» [16, с. 429].

«Кожна людина має коло своїх уподобань, симпатій та антипатій; одна є емоційно-чутливою, вміє співпереживати. Інша людина, а до таких належить і Й. Сталін, «не звертає уваги на почуття та емоційний стан оточуючих, не вважає це важливими у житті» [17, с. 190].

Водночас, якщо особа цікавила вождя, він міг демонструвати зовнішню культуру, такт і ввічливість. Інколи, навіть, складно пояснити, чому Й. Сталін навіював на оточення страх, тривогу, внутрішній психологічний ступор, тремтіння в тілі й у голосі та навіть втрату свідомості.

У. Черчилль згадував: «Й. Сталін справляв на нас велике враження. Коли він входив у зал на Ялтинській конференції, всі, немов за командою, встали і – дивна річ – тримали чомусь руки по швах» [18, с. 12]. Якимось він вирішив не вставати. Й. Сталін зайшов – «і якась потойбічна сила підняла мене з місця», – писав У. Черчилль [18, с. 12].

Аналіз життя та діяльності Й. Сталіна та створеної ним тоталітарної системи дає підстави стверджувати, що він був не тільки психічно хворою людиною, а й глибоко антиморальною, позбавленою не лише загальнолюдських, а й християнських чеснот. Він готувався бути священником, але свою душу продав дияволу і йому вірно служив. Потрібно взяти до уваги слушну думку Д. Волкогонова про те, що «в історії завжди є сторінки, котрі люди хотіли б швидше забути, але цього зробити неможливо і не потрібно. Проте гірка пам'ять про невинних загиблих у роки сталінського безумства залишається» [16, с. 426].

Висновки. Аналіз життя та діяльності Й. Сталіна й створеної ним тоталітарної системи дає всі підстави стверджувати, що він проводив глибоко антиправову, антигуманну й антинародну діяльність, оскільки її сутність полягала у знищенні мільйонів невинних радянських громадян. Й. Сталін був ініціатором і керівником цих жахливих антилюдських акцій, пояснюючи їх інтересами будівництва соціалізму в СРСР і боротьби з ворогами народу.

Однією із суттєвих причин геноциду і терору в створеній сталінській імперії був морально-психологічний стан вождя. Й. Сталін був параноїком, у нього спостерігались інші психологічні відхилення, що впливали на його поведінку. Найхарактернішими ознаками психології диктатора були агресивність, жорстокість, підозрілість і мстивість.

Такі моральні норми, як чесність, добро, совість, сумління, співчуття і, зрештою, права, свободи, честь і гідність людини, не кажучи про християнські чесноти, були для нього ворожими та він їх відкидав.

Потрібно взяти до уваги, що диктаторові вдалося створити апарат політико-державного управління, а також взяти під контроль усю теоретичну й практичну діяльність партії, підкорити своїй волі й інтересам.

Уся створена ним система була сформована на психології тотального страху і всепокорі, оскільки жодна людина в сталінській імперії не була застрахована від відкритого беззаконня і насильства.

1. Психологическая энциклопедия. 2-е изд. / под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. СПб., 2006. 1096 с.

2. Бондиани Влад. Стальной бог (психолограмма Сталина): документально-публицистический роман. Х., 2015. 264 с.

3. Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор / пер. з англ. К., 1993. 384 с.

4. Геллетлі, Роберт. Ленін, Сталін і Гітлер. Доба соціальних катастроф. К., 2011. 663 с.

5. Сорокіна О. А. Психологія залежності: навч. посібник. Кам'янець-Подільський, 2014. 180 с.

6. Антонов-Овсенко А. А. Портрет тирана. М., 1995. 479 с.

7. Козлов А. И. Сталин: борьба за власть. Ростов н/Д., 1991. 416 с.

8. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль. СПб., 2001. 512 с.

9. Ряшко В. І. Логіка: навч. посібник. К., 2009. 328 с.

10. Вронська Т. Упокорення страхом: сімейне заручництво у каральній політиці радянської влади (1917–1953 рр.): наук. видання. К., 2013. 624 с.

11. Кочарян А. С., Лісеная А. М. Психологія переживаний: учеб. пособие. Х., 2011. 224 с.

12. Бадрак В. В. Стратегии злых гениев. Антология деструктивных мотиваций. Х., 2010. 412 с.

13. Рыбаков А. Н. Дети Арбата: роман: в 3 кн. М., 2010. Кн. 1. 604 с.

14. Аллилуева Светлана. Двадцать писем к другу. М., 1989. 216 с.

15. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. 3 изд. СПб., 2007. 607 с.

16. Волкогонов Д. А. Триумф и трагедия. Политический портрет И. В. Сталина: Книга первая. Кемерово, 1990. 431 с.

17. Такер Р. Сталин. Путь к власти. История личности. М., 1991. 480 с.

18. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: навч. посібник. К., 2007. 256 с.

19. Радзинский Эдвард. Сталин. М., 2007. 750 с.

Ryashko O. V., Ostapenko L. O., Koval I. M. Stalin: the author of totalitarian system. Psychology of the tyrant's personality and activity (to the 80th anniversary of «The Great Purge» in the USSR)

In the history of the former USSR, 1937–1938 were marked as the tragic years of «The Great Purge», when millions of innocent Soviet people were physically exterminated. Ruthless totalitarian system crippled the citizens of the Stalin's empire morally and psychologically. The entire territory of the Soviet Union was wrapped in fear. No one could be sure of the safety of his life.

The legal norms, such as rights, freedoms, honor and dignity, human integrity were declared only.

In practice, there existed anti-law, anti-legality and absence of civil rights. The whole system created by the dictator served virtually to his goals and interests. Skillfully exterminating his opponents and objectors, Stalin sheltered himself behind the interests of building socialism in the USSR and its protection from both internal and external enemies.

An awful result of Stalin's policy and activity was hunger in Ukraine, artificially created by the tyrant and his onhangers: it was a deliberately planned genocide against the Ukrainian people

Moral and psychological state of the leader's personality was one of essential causes of terror and genocide in the USSR. Stalin was a paranoid personality, and he had other mental deviations, affecting his behavior and activities.

Psychology as a science characterizes paranoids as individuals tending to the formation of the so-called overvalued ideas, they fill the psyche of a paranoid and make a dominant influence on their behavior. Usually, the idea of an utmost significance of his personality is the most important and overvalued one of a paranoid. Accordingly, the main features of psyche of people of a paranoid nature are selfishness, constant self-satisfaction and excessive arrogance, self-admiration (narcissism).

Social realm is important and interesting for them only to the extent it concerns their personality, everything that is not interesting for him and close to his «I» is considered for a paranoid as not worthy of his attention. All people he has to communicate or deal with are evaluated exclusively from the point of view of relation to his activities and to his words; he does not forgive indifference or disagreement. Anyone who disagrees with the paranoid, who thinks not the way he does, is, at best, just a stupid man, unworthy of his attention, and at worst he is his personal enemy. The most characteristic features of the dictator's psychology were aggressiveness, cruelty, suspicion and revenge. Moral standards such as sense of conscience, honesty, goodness, conscientiousness compassion, Christian virtues have been simply ignored and rejected by the tyrant.

The entire system he created was built on psychology of total fear and humbleness, since no man in the Stalinist Empire was insured against open violence and lawlessness.

Key words: *totalitarianism, tyranny, genocidal regime, morality, personality psychology, criminal, fear, suspiciousness, mental disorders.*

Стаття надійшла 20 грудня 2018 р.